

INNEHÅLLFÖRTECKNING

Förord av Patrik Hernwall	7
Inledning	11
<i>Bokens syfte och upplägg</i>	11
1. Människan och informationen	19
2. Behovet att återfinna	25
<i>Att lagra information</i>	25
3. Att söka information	39
<i>Varför söker vi information via Internet?</i>	39
<i>Vad för slags information söker vi via Internet?</i>	40
<i>Hur vi söker information via Internet?</i>	45
4. Om informationen på nätet	59
<i>Vad är en källa?</i>	61
5. Informationsproducenterna	71
<i>Vilka producerar information och varför?</i>	71
<i>Den kommersiella sektorn</i>	72
<i>Medierna</i>	84
<i>Den akademiska världen</i>	100
<i>Den offentliga sektorn</i>	116
<i>Ideell sektor – det civila samhället</i>	129
<i>Den privata sfären</i>	142

6. Så görs information tillgänglig via Internet	157
<i>Databasen</i>	168
<i>Den dynamiska webbplatsen</i>	172
<i>Content Managent Systems – CMS</i>	173
7. Informationssökningsprocessen	185
<i>Initiering</i>	186
<i>Ramar</i>	186
<i>Men vad är det egentligen vi har gjort?</i>	194
8. Slutord	201
Referenser	217

FÖRORD

av Patrik Hernwall

När människan införlivar det nya i sin vardag, skapar hon samtidigt nya förutsättningar för sig själv och sin omgivning. Betänkt telegrafan, vilket inte bara var en teknisk innovation utan också, eller framför allt, en förändring av möjligheter till mellanmänniskliga relationer. Det blev nu möjligt att snabbt kommunicera med människor på andra sidan Atlanten. En dramatisk förändring inte bara för de som de facto använde detta sätt att kommunicera utan för ett helt samhälle, där redan *möjligheten* att med några knapptryckningar överföra budskap över Atlanten (eller kanske snarare *i* Atlanten; det var ju en fysisk kabel som drogs efter botten på Atlanten mellan Irland och Newfoundland) sannolikt påverkade idén om möjligheter och avstånd, om kommunikation och relationer. Det var på sin tid något revolutionerande. Motsvarande exempel på kommunikationstekniska innovationer som tillskrivits revolutionerande egenskaper är något vi vant oss vid under de sista 200 åren: Allt från ånglok och grammfoner till rymdfärder och bloggar. Vilka alla på sina unika sätt påverkat oss i hur vi ser på och förstår världen, mellanmänniskliga relationer och våra egna förmågor och möjligheter.

Alldeles uppenbart har mängden information ökat dramatiskt under samma tid; åtminstone en viss typ av information, en information som är alltmer abstrakt och externaliserad samtidigt som annan information blivit främmandegjord. Bondepraktikan är numera snarast ett romantiserat inslag, som har sitt ursprung i en svunnen tid där det var viktigt att tolka, eller "läsa", natu-

rens skiftningar. Vägtrafiknätets meddelandedjungel däremot, är något som flertalet av oss dagligen möter, oavsett om vi kör bil eller inte. Något som vi vant oss vid att sovra i och tolka, för att utgöra underlag för beslut och ageranden, oftast utan att vi ägnar detta någon egentlig kritisk uppmärksamhet. Vi har med andra ord införlivat denna informationsmängd med vårt vardagliga agerande, något som också betyder att vi just tolkar utifrån personliga erfarenheter och preferenser. ”Betydelse” är därför både något personligt (subjektivt) och något kollektivt (men kan också, som i fallet med trafikmärken vara ett påbud, i en strävan efter objektivitet).

Att kritiskt värdera information har i alla tider varit avgörande, inte sällan livsavgörande. Som exemplet med trafikmärken visar, kan förmågan att tolka och kritiskt granska information fortsatt vara en fråga om liv eller död. Men, tänker jag mig, för den samtida människan i det kapitalistiska västerländska samhället har kritisk granskning av information alltmer kommit att handla om att skapa sig fördelar, i en kultur där konkurrens och valfrihet har blivit ideologisk ledord. Överlevnad har i vår samtid blivit en metafor för framgång, i ett samhälle där ”klimat” används som en värdemätare för kvalitén i mellanmänniskliga relationer (”samhällsklimat”). Individens tillgång till information är naturligtvis helt avgörande i detta perspektiv. Och redan här, egentligen långt innan individen ges möjlighet att söka, sovra eller granska information, ser vi en av vår samtids stora utmaningar: Att tillgången till information tenderar att spegla heteronormativa maktasymmetrier. Även om vi måhända är behjälpta av begrepp som digitala skillnader och digitala klyftor, torde den enkla – men ack så besvärande och samtidigt komplexa – sanningen vara att det fysiska samhällets orättvisor är intimt sammanflätade med varje form av digitala miljöer.

Informationssökning handlar, tänker jag mig, i hög grad om att relevansgöra. Att finna för mig relevant information, att göra för mig relevanta tolkningar, för att öka min kunskap om och förståelse för fenomenen i världen. Vad som då är för mig relevant

FÖRORD

information och hur denna skall förstås är i hög grad ett personligt ställningstagande. Liksom med trafikskyltarna ovan, är det tydligt att mycket information har en objektiv eller överenskommen innebörd. Denna sammansmälter ibland med individens tolkning, men ibland gör den inte det. Att det förekommer konkurrerande tolkningar, är något som vi i vår tid är vana vid, kvällstidningarnas löpsedlar blir inte sällan komiska illustrationer av hur en händelse kan förstås på olika sätt. För individen krävs därför ofta en medveten handling, för att kunna göra relevant den information hon tar del och för att kunna införliva denna i sin vardag. I detta perspektiv blir informationssökning en fråga om tillgång och tillträde, både till den s.k. "makten" och, kanske än viktigare, till sig själv och sina egna villkor. Att utveckla strategier för såväl informationssökning som kritisk granskning av information, handlar i grund och botten om att skapa bättre förutsättningar för sig själv.

INLEDNING

Bokens syfte och upplägg

Denna bok riktar sig till studenter och forskare på svenska högskolor och universitet men även till dig som arbetar med information och i ditt arbete måste finna, bedöma och använda dig av information på ett effektivt sätt.

Detta är inte en bok om sökmotorer eller hur dessa används. Det förekommer heller inga tips på webbplatser och det är inte någon guide till nyttig information på nätet. Det är en bok som förklarar hur information tillkommer, lagras och görs tillgänglig.

Vi resonerar kring vilka konsekvenser detta får för den som söker information via Internet samt vilka kunskaper och egenskaper som informationssökaren bör skaffa sig.

Bokens första kapitel tar upp människans förhållande till information. Vår historia, kultur och utveckling är direkt sammankopplad med våra informationsbeteenden

Bokens andra kapitel ger en tillbakablick på människans önskan och behov av att lagra information för att sedan kunna återfinna den. Genom att följa utvecklingen fram till idag kan vi förstå varför saker är som de är och även skaffa oss en förståelse för varför viss teknik fungerar som den gör.

Bokens tredje kapitel handlar om hur vi idag söker information via Internet. Vad för slags information eftersöks och hur framgångsrika är vi i vår strävan efter ny kunskap.

Det fjärde kapitlet utgörs av ett resonemang om den information som går att nå via Internet samt de tekniska aspekter som ligger till grund för det vi valt att benämna informationsåldern.

Bokens femte kapitel utgör bokens lejonpart. Det är en genomgång av sex olika sfärer i samhället, sfärer där information produceras. Vi beskriver deras roll i samhället, och för att kunna göra detta på ett bra sätt, måste deras historia beskrivas. De olika aktörerna inom respektive sfär har olika sociala, politiska, tekniska och organisatoriska förutsättningar som gör att olika slags information produceras och publiceras. Vi skriver om offentlig sektor, kommersiell sektor, ideell sektor, mediasfären, den akademiska sfären och sist men inte minst den privata sfären. När, var, hur och varför produceras information? Varje stycke avslutas med en sammanfattning av vad man bör tänka på i mötet med information från respektive sfär. Fokus ligger på det svenska samhället men tänkesättet är applicerbart även på andra samhällen.

Bokens sjätte kapitel handlar om hur information lagras och görs tillgänglig via Internet. Vi har valt att fokusera på några grundläggande delar inom informationstekniken. Tekniken är en tröskel att ta sig över. Genom att känna till grundläggande aspekter av hur avsändaren tänker sig att vi ska nå och uppfatta deras information tar vi oss lättare över den tekniska tröskeln.

Bokens sjunde kapitel handlar om informationssökningsprocessen. Kapitlet behandlar vilka konsekvenser det blir för oss informationssökare av de fakta som presenterats om hur information produceras, lagras och görs tillgänglig via Internet.

Bokens åttonde kapitel utgör ett slutord där vi för en diskussion. Vi för också här en diskussion om beteenden och effekter i samband med den informationsanvändning som vi tycker oss se. Vi återknyter exempelvis här till synen på källkritik och begreppet

informationskompetens. Samtliga av bokens delar ska bidra till en grundläggande informationskompetens.

Begreppet är omdiskuterat och den utgångspunkt vi har är att informationskompetens avser förmågan att ha insikt om att ett informationsbehov finns och förmågan att kunna formulera det till en eller flera frågor; att söka, kritiskt värdera och kreativt utnyttja information. Vi har dock inga föreställningar om att denna bok och de tankar och strategier som här lanseras omfattar hela begreppet eller komplexiteten i gränslandet mellan information, lärande och kunskap.

På samma gång som vi förhållandevis ingående beskriver enskilda detaljer är detta en berättelse om vår samtid. Det är ett samhälle där avstånden mellan människor blir allt mindre. Information, varor och tjänster strömmar kors och tvärs över världen och informationstekniken fungerar som en katalysator i denna utveckling som kommit att kallas globalisering.

De förändringar som skett i kölvattnet av digitaliseringen och framväxten av Internet har inte enbart förändrat hur vi söker information utan även påverkat de allra flesta aspekter av livet; Hur vi umgås, hur vi handlar, hur vi finner kärlek, hur vi bildar oss uppfattningar om olika saker. En rad av vad vi kan kalla grundläggande mänskliga behov, mat, husrum, värme, att känna trygghet, tillhörighet, att respekteras som individ, att vara del i ett sammanhang påverkas av informationstekniken. Det är en påverkan som sker vare sig vi vill det eller inte och dess konsekvenser är både positiva och negativa för samhället och för oss som individer.

Informationssamhället är en sammanfattande benämning på karakteristiska drag i det postindustriella samhället. Jordbruk och industri sysselsätter en minskande andel av befolkningen, medan tjänstesektorn ökar. Inom tjänstesektorn spelar informationsarbete och informationsyrken en stor roll och därmed också informationstekniken. I detta samhälle har en särskild informationssektor växt fram i ekonomin bredvid jordbruks-, industri- och tjänstesektorn. Informationssektorn arbetar primärt med information som råvara samt kunskap och teknik för att hantera

information. För varje steg som tas i ökad dator-, lagrings- och uppkopplingskapacitet förändras inte enbart de tekniker och tjänster som erbjuds och används utan även användarnas beteende.

Samhället förändras under trycket av nya generationer som inte känner till ett samhälle utan datorer, mobiltelefoner, läsplattor och möjligheten att ständigt vara uppkopplad mot Internet. Medier som haft en given plats i våra hem försvinner eller får en förändrad roll så som fast telefoni, radio och TV. Utbudet av medier är allt mer divergerat med allt fler produkter som riktar sig till allt smalare målgrupper. Utvecklingen har skett under de senaste trettio åren med satellit-, kabel-, reklamfinansierad och betal-TV, mediakonglomeratens utveckling och etableringen av Internet. Den uppväxande generationen är den första användargrupp som till fullo kan anses vara en globalt orienterad informations-, kommunikations- och mediakonsument.

Det finns även avigsidor hos det s.k. informationssamhället. Informationsmängden som går att nå via Internet upplevs av många som oöverskådlig och oorganiserad. Den upplevs som abstrakt. Många uppfattar att de saknar verktyg för att sovra och sälla med. Mängden information uppfattas som så stor att det är svårt att hitta det man faktiskt behöver eller söker. Ytterligare en utmaning är att skapa mening och sammanhang ur en stor mängd information. Det ständiga behovet av att söka information och ta beslut skapar inte sällan stress. Vi möter också idag mer information varje dag än tidigare generationer kunnat drömma om, och även detta kan skapa stress.

Vid sidan om Internet och IT-utvecklingen har en annan utveckling skett. Antalet helårsstudenter var i slutet av 1990-talet nästan dubbelt så stort som tio år tidigare. Från och med år 2000 och fram till 2005 har antalet studenter fortsatt öka även om ökningen inte har varit lika stor.¹ I den statliga offentliga utredningen *Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen* (SOU 2001:13) ges en bild av att utbyggnaden har lett till en ökad diffe-

1 *Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen* SOU 2001:13 (2001) s. 11.

rentiering med allt större skillnader i förkunskaper, erfarenheter, social och etnisk bakgrund, språkfärdighet och mål för studierna. Denna bild stämmer väl överens med vår egen erfarenhet från utbildningsuppdrag inom den akademiska världen. Det är tydligt att differentieringen även gäller informationskompetens.

En del studenter har god informationskompetens när de tar steget in i högre utbildning, andra har det inte. Vissa studenter rör sig utan besvär i ett landskap av en mängd olika slags information. De kan skilja på vad som är vad och kan inta en kritisk hållning. De använder hemtamt datorer och en uppsättning programvaror för konsumtion och produktion av information och de kommunicerar ledigt via en rad olika kanaler. Andra studenter har inte dessa färdigheter och vid sidan om de uppgifter och intellektuella utmaningar som de möter på högskolan eller på universitetet måste de samtidigt arbeta ikapp sin bristande informationskompetens.

Under samma tid har undervisningsmetodiken i viss mån förändrats. Det problembaserade lärandet, där studenter själva aktivt söker information för att lösa ett problem blir allt vanligare till skillnad från traditionell katederundervisning. Informationskompetens kan alltmer liknas med en baskompetens, en färdighet som krävs av studenten för att han eller hon ska klara sig igenom sina studier.

En drivkraft i arbetet med denna bok har varit att resa frågor om eventuella utanförskap i det framväxande informationssamhället. En sådan diskussion bör inte endast handla om snedfördelad tillgång till teknik utan även om vilka kompetenser som krävs för att vara en del av informationssamhället. Är det så att alla kan e-posta, förhålla sig kritiskt till ett på nätet funnet dokument eller använda formatmallar i ett ordbehandlingsprogram? Är detta något som vi har med oss per automatik? Om så inte är fallet, var lär vi oss det, i grundskolan, på gymnasiet eller inom den högre utbildningen?

Vi har låtit oss influeras av informations- och biblioteksvetenskapen, omvärldsbevakning, journalistik, media- och kommunikationsvetenskap samt av olika informationsteknologiska

områden. Vi utgår dock ifrån en humanistisk, sociologisk syn på information och ser endast tekniken som ett hjälpmedel för att uppnå andra mål. Vi tar oss friheten att vandra mellan dessa olika discipliner, vilket har sina risker. Men det har även sina fördelar och det är just i skärningspunkten mellan olika kompetenser som arbetet har känts som mest fruktbart.

Området för informationshantering förändras snabbt, nya tekniker och metoder utvecklas ständigt och det är viktigt att vi sköter vår egen omvärldsbevakning. För att kunna agera som kommersiella aktörer inom informationsbranschen måste vi hänga med och förstå vad som händer inom området. För att vara konkurrenskraftig behöver vår verksamhet ta in kunskap från en rad olika fält för informationshantering.

När vi skriver är det nog så att vi använder vi oss av den journalistiska metoden, rakt på sak och utan krusiduller. Även detta har sina för- och nackdelar. Vi har också, i stor utsträckning, använt en vetenskaplig metod och knutit an våra erfarenheter och iakttagelser till befintlig forskning inom området. Däremot har vi utelämnat komplicerade analyser som på ett alltför ingående sätt beskriver informationsanvändning och informationsproduktion ur flera olika aspekter. Det ska inte uppfattas som att vi inte tagit till oss av denna kunskap, tvärtom har den i stor utsträckning påverkat tillkomsten av denna bok.

Vi har vår egen skolning och vår bakgrund i journalistiken och inom ämnet medieteknik. Innan vårt företag Glykol AB tillkom arbetade vi med journalistisk research inom dessa områden, på *Veckans Affärer*, Dokument Inifrån och Uppdrag granskning samt medieteknisk projektledning för Stockholms stad, Södertörns Högskola och en rad andra företag. Arbetet med denna bok utgår ifrån den erfarenhet vi fått genom vårt arbete med informationsinhämtning och analys samt utbildning för god informationskompetens. Strategin har varit tydlig; vi har utgått ifrån vår praktiska erfarenhet och velat skriva en bok som går att använda i praktiken.

I stort sett allt i denna bok kan kritiseras och den kan tyckas representera en syn på informationskompetens som inte är nog

djuplodande. Men någonstans ska man börja, boken genomsyras av *ett synsätt* och av detta gör vi ingen hemlighet. Ett synsätt som kan sammanfattas i tre punkter:

- För att information ska kunna användas måste den sättas i ett sammanhang.
- Sammanhanget fås genom kunskap om samhället och dess historia.
- Det är varken svårt eller tidsödande utan tvärtom roligt och lärorikt.

Vid sidan om dessa uppfattningar kan vi göra några konstateranden om Internet som teknisk konstruktion, databasen och de grundläggande webbt teknikerna som på ett tydligt sätt manar till vissa handlingar när information söks med hjälp av den Internet-uppkopplade datorn.

Martin Lindqvist

Peder Söderlind

STOCKHOLM, JUNI 2013